

Poznań, 28 kwietnia 2021

dr hab. Maciej Kaczmarek, prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wydział Archeologii
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr. Błażeja Muzolfa

Rozplanowanie, chronologia i relacje kulturowe stanowisk łużyckich pól popielnicowych z Polski Środkowej w epoce brązu, Rzeszów 2021

Podstawę ubiegania się przez mgr. Błażeja Muzolfa o stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii stanowi spójny tematycznie cykl siedmiu autorskich rozdziałów i artykułów (zebranych w sześć pozycji), opublikowanych w monografiach książkowych oraz wydawnictwach zwartych. Prace dotyczące problematyki rozplanowania, chronologii i relacji kulturowych stanowisk łużyckich pól popielnicowych z Polski Środkowej zostały przygotowane pod kierunkiem prof. dr. hab. Sylwestra Czopka, w Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego. Do recenzji przedstawiono dwa tomy wydruków komputerowych i kserokopii pozbawionych ciągłej paginacji. Część pierwsza zawiera: Autoreferat oraz teksty trzech publikacji, natomiast część druga teksty kolejnych czterech publikacji.

Część pierwszą otwiera liczący 35 stron Autoreferat, w którym już na wstępie Doktorant wyjaśnia zastosowanie w tytule pracy terminu *łużyckie pola popielnicowe*, stojącego w swoistej semantycznej opozycji wobec powszechnie występującej w polskiej (i nie tylko) prahistoriografii *kultury łużyckiej*. Brak konsekwencji w posługiwaniu się tym terminem we wszystkich przedłożonych do oceny pracach tłumaczy fakt, iż powstawały one na przestrzeni blisko dwóch dekad. Jednak

wyjaśnienia zasadności zamiany *kultury łużyckiej* na *łużyckie pola popielnicowe* w odniesieniu do materiałów środkowopolskich dokonał Doktorant w sposób niezwykle powierzchowny, by nie rzec wyłącznie deklaracyjny. Poza krótkim stwierdzeniem nie znalazło się szersze przywołanie i odniesienie do argumentacji zawartej w niezbyt licznych przecież publikacjach podnoszących tę kwestię już od 1980 roku. Za punkt wyjścia w dyskusji nad „demontażem” pojęcia *kultura łużycka*, którego bezkompromisowym orędownikiem był Józef Kostrzewski, należy uznać artykuł Jana Dąbrowskiego¹ sprzed ponad 40 lat, w którym badacz ów zakwestionował jednorodność kultury łużyckiej w granicach nakreślonych przez Nestora polskiej archeologii pradziejowej. Co interesujące, obszar, z którego pochodzą stanowiska archeologiczne uwzględnione w cyklu publikacji przedstawionym do oceny przez Doktoranta, tracił „taksonomiczną odrębność” w zaprezentowanej przez Dąbrowskiego koncepcji. Znalazł się bowiem w strefie mieszanej wpływów wyróżnionej przez tego badacza *nadodrzańskiej kultury łużyckiej* oraz *mazowieckiej kultury łużyckiej*. W tym samym czasie mocno wybrzmiał również głos Bogusława Gedigi², pokazujący metodologiczno-logiczną miałość pojęcia *kultura łużycka*, jako niespójnego, wyolbrzymionego terytorialnie i chronologicznie taksonu, którego wyróżnianie w takiej postaci miało w zasadzie jeden główny cel – wsparcie autochtonicznej koncepcji etnogenezy (Pra)Słowian, forsowanej przez Kostrzewskiego. Kolejne prace polskich badaczy akcentowały różnorodność kulturową ziem polskich w późnej epoce brązu i w początkach epoki żelaza, a tym samym brak podstaw do wyróżniania jednej, wielkiej *kultury łużyckiej* o tak szerokim zasięgu przestrzennym i czasowym, jednak ciągle przebijają się do świadomości badaczy tego okresu pradziejów z niewielkim skutkiem³. Wyróżnione przez Kostrzewskiego grupy regionalne, które w następnych latach rozdrobniono jeszcze poprzez wydzielanie jednostek niższego rzędu, czyli podgrup⁴, w istocie służyły

¹ Dąbrowski J., Przydatność ceramiki łużyckiej dla podziałów kulturowych, [w:] *Zróznicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej*, red. M. Gedl, Kraków 1980, 35–55.

² Gediga B., Das Definitionsproblem der Lausitzer Kultur und ihrer inneren Differenzierung, *Przegląd Archeologiczny* 28: 1984, 57–90.

³ Gediga B., Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w badaniach polskich archeologów w latach 1945 – 1997, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu*, red. M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski, Poznań 2000, 177–197; tenże Józef Kostrzewski w Biskupinie, [w:] *Badacze Biskupina*, red. A. Grossman, W. Piotrowski, Biskupin, 39–52; Kaczmarek M., Józefa Kostrzewskiego koncept kultury łużyckiej, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 50/1: 2014, 59–67.

⁴ Gedl M., *Kultura łużycka*, Kraków 1975.

jedynie podtrzymaniu pozornej jednorodności *kultury łużyckiej*. Zakwestionowanie przez część badaczy zasadności wyróżniania *kultury łużyckiej*, a co za tym idzie stosowania tej nazwy, i zastąpienie jej terminem *łużyckie pola popielnicowe* nie stanowi li tylko kosmetycznej zmiany etykiety, czy też silniejszego zaakcentowania przynależności tego ugrupowania do szerszego, ogólnoeuropejskiego kręgu kultur pól popielnicowych (to także kwestionowano w starszej literaturze). To przede wszystkim próba zasygnalizowania zupełnie odmiennego spojrzenia na charakter zjawisk kulturowych, zachodzących na ziemiach polskich od drugiej połowy II tys. do połowy I tys. p.n.e., a tym samym przyjęcie semantycznej opozycji obu wspomnianych wyżej terminów. Dlatego w obecnym zamyśle rozumienia pojęcia *łużyckie pola popielnicowe* nie ma miejsca na wyróżnianie grup regionalnych przynależnych niegdyś do *kultury łużyckiej*, co Doktorant niejednokrotnie czyni w pracach, w których posługuje się pierwszym ze wspomnianych terminów. *Łużyckie pola popielnicowe* zdają się mieć znacznie węższy zakres terytorialny, aniżeli *kultura łużycka*, do jakiej przywykliśmy w dotychczasowej literaturze przedmiotu, kojarzony z zachodnią strefą ziem polskich w ujęciu zaproponowanym przed laty przez Zbigniewa Bukowskiego⁵. Mimo iż ów pogląd nie został wyrażony *explicite*, oczekiwałem od Doktoranta dysponującego bardzo dużą wiedzą źródłową i potencjałem intelektualnym odniesienia się do tych kwestii w Autoreferacie, szczególnie z perspektywy badacza ziem sąsiadujących ze wspomnianą strefą zachodnią – nadodrzańską. Odniesienia, dodam, niekoniecznie aprobującego takie właśnie spojrzenie na tę problematykę. Ponieważ tego zabrakło, dyskretnie zachęcam do podjęcia tego tematu w przyszłości.

Zmuszony jestem poczynić jeszcze dwie krytyczne uwagi o charakterze porządkowym. Otóż w tytule cyklu publikacji, przedstawionych jako dokonanie naukowe, widnieje zapis zawężający ich zakres chronologiczny wyłącznie do epoki brązu. Tymczasem już pierwsza praca, otwierająca cały zbiór, nosi tytuł *Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego* (dotyczy badań na stanowisku 11 w Grabku, pow. bełchatowski, woj. łódzkie). Z kolei porządek tekstów w obu zbindowanych tomach, mimo zapisanej numeracji, ma się nijak do kolejności, w

⁵ Bukowski Z., W sprawie genezy i rozwoju strefowego ziem polskich w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza, *Slavia Antiqua* 28: 1983, 19–70.

jakiej Doktorant omawia poszczególne pozycje w Autoreferacie, co naprawdę utrudnia śledzenie obu tych części dorobku dysertacyjnego.

Autoreferat, jak wspomniałem, zawiera omówienie autorskich publikacji mgr. Błażeja Muzolfa, wchodzących w skład przedłożonego do oceny osiągnięcia naukowego. Składają się nań opracowania kompleksów osadniczych z późnej epoki brązu i początków epoki żelaza, rozpoznanych metodą szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych wyprzedzających realizację dużych inwestycji przemysłowych bądź drogowych, prowadzonych w ciągu ostatnich dwóch dekad, w zdecydowanej większości pod kierunkiem samego Doktoranta.

Zestawienie publikacji, sporządzone — jak można mniemać — według gradacji ważności, otwierają autorskie rozdziały mgr. Błażeja Muzolfa ze wspomnianego już monograficznego opracowania wielokulturowego stanowiska Grabek 11, rozpoznanego w ramach odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Bełchatów S.A.⁶ Najobfitszy materiał zabytkowy pozyskany tam z ponad 5 ha eksploracji związany był z osadnictwem społeczności łżyckich pól popielnicowych oraz kultury pomorskiej, pochodzącym z okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego (1200 spośród 1500 obiektów).

Doktorant w sposób perfekcyjny zmierzył się z ogromem materiału ruchomego, w przewadze mocno rozdrobnionego, jaki zarejestrowano na stanowisku Grabek 11. Uszeregowanie typologiczne naczyń oparł na własnych, subiektywnie zdefiniowanych kryteriach, jednak z pełnym odwołaniem do wcześniejszych systematyk oraz ustaleń odnoszących się do materiałów ceramicznych ze strefy środkowopolskiej, mazowieckiej i wschodniowielkopolskiej, funkcjonujących od lat w literaturze przedmiotu, uwzględniając prace m.in.: J. Miśkiewicza, R. Miłkaszewskiej-Balcer, T. Węgrzynowicz, Z. Kaszewskiego, H.A. Ząbkiewicz-Koszańskiej, M. Gądzikiewicz-Woźniak, I. Jadczykowej, K. Szamałka. Tym samym zaprezentowana w tej pracy systematyka typologiczna w dużym stopniu unifikuje wcześniejsze propozycje klasyfikacyjne, co należy podkreślić jako właściwy krok badawczy i znaczące dokonanie.

⁶ Muzolf B., Papiernik P., Urbański M., Wąs M., Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A., na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie, *Badania Archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, tom 2, Łódź 2002.

We wszechstronnym opracowaniu materiałów ze stanowisk Grabek 11 została ponadto przeprowadzona niezwykle wnikliwa systematyka obiektów nieruchomych, szczególnie budowli słupowych wraz z ich rekonstrukcją, co stanowi bardzo wartościowy wkład w dotychczasowy stan wiedzy nad tym zagadnieniem, nie tylko w obrębie środkowopolskich ugrupowań społeczności popielnicowych, ale z racji słabego stanu rozpoznania stanowisk osadowych także w skali całego dorzecza Odry i Wisły. Na wyróżnienie zasługuje przeprowadzony podział na cztery odrębne strefy osadnicze (A – D), związane z ludnością łużyckich pól popielnicowych (trzy osady) oraz kultury pomorskiej (osada i cmentarzysko), wyznaczone za pomocą analizy położenia dobrze datowanych i charakterystycznych typów obiektów nieruchomych. Opierając się na wyjaśnieniu relacji: obiekt – skupisko obiektów – zagroda – osada/obozowisko, Doktorant zaproponował rekonstrukcję wewnętrznego rozplanowania osady Grabek 11, posiłkując się w tym względzie wcześniejszymi ustaleniami Ryszarda Grygiela, Andrzeja Pelisiaka oraz Sławomira Kadrowa. Analiza skupisk obiektów nieruchomych z Grabka doprowadziła do bardzo interesującego, a zarazem jednego z nielicznych dla tego okresu pradziejów, ich zróżnicowania na sześć typów skupisk (I – VI), z których pierwszych pięć reprezentuje zagrody właściwe, a więc będące miejscem zamieszkania rodzin, natomiast szóste gromadzi wyłącznie obiekty o charakterze magazynowo-gospodarczym⁷. Takie uporządkowanie przestrzenne reliktyw zabudowy osad odsłoniętych w Grabku posłużyło Doktorantowi do nakreślenia rekonstrukcji ich struktury wewnętrznej, stanowiło również dobrą podstawę dla podjęcia rozważań paleodemograficznych, włącznie z próbą określenia „najbardziej prawdopodobnej liczebności zagród w poszczególnych osadach”. W tej części pracy mgr Błażej Muzolf oparł się na ustaleniach Jacka Rydzewskiego, poczynionych dla małopolskich osad z Wyciąża i Mogiły, i doszedł do interesujących konstatacji, mimo iż tego rodzaju dywagacje zawsze obciążone są sporym marginesem błędu. Na podkreślenie zasługuje bardzo racjonalne podejście do tego zagadnienia, w którym nie doszło do bezkrytycznego przeniesienia na grunt środkowopolskich realiów założeń przyjętych dla osadnictwa lessowego.

⁷ Muzolf B., Papiernik P., Urbański M., Wąs M., Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A., na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie, *Badania Archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, tom 2, Łódź 2002, 368-370, ryc. 224.

Jedynym elementem dyskusyjnym, na jaki muszę zwrócić uwagę, jest zawarte w tym tekście stwierdzenie: „Wskazuje to na ciągły rozwój populacji miejscowych, na który nie wpłynęły wydarzenia związane z najazdem scytyjskim około 500 r. p.n.e.”. Doktorant na analizowanych przez siebie środkowopolskich osadach żadnych śladów takiej agresji przecież nie zarejestrował. Trudno także o jednoznaczne stwierdzenie ich obecności na innych stanowiskach z tego regionu. Dlatego nie sposób przyjąć tego wydarzenia za pewnik. Problem obecności Scytów na ziemiach polskich u schyłku okresu halsztackiego, rozpalający emocje badawcze polskich archeologów w latach 60. i 70., nie przyniósł dotąd jednoznacznych rozstrzygnięć poza bezspornym stwierdzeniem napływu — zresztą nie tak licznej, jak można by tego oczekiwać po formułowanych tu i ówdzie hipotezach dotyczących najazdu — grupy militariów, elementów uprzęży końskiej oraz ozdób, wnikliwie niegdyś przeanalizowanych przez Zbigniewa Bukowskiego⁸. W świetle ostatnich badań nad kontekstualizacją skarbu z Witaszkowa, najbardziej okazałego znaleziska o charakterze scytyjskim z ziem polskich, można zakładać, iż domniemana agresja koczowników, jeśli w ogóle zaistniała w przyjmowanej dotąd postaci, mogła sięgać raczej wyłącznie społeczności zasiedlających tereny między Odrą a Nysą Łużycką bądź szerzej rozumianej strefy śląsko-łużyckiej⁹.

Opracowanie kompleksu osadniczego Grabek 11 zamykają wzorowo napisane rozdziały: o chronologii (*Wydzielenie faz osadniczych cyklu łużycko-pomorsko-kloszowego*), a także na temat miejsca tego stanowiska w najbliższym kontekście habitacyjnym (*Miejsce badanego kompleksu osad cyklu łużycko-pomorsko-kloszowego w Grabku stanowisko 11 w mikroregionie osadniczym nad Krasówką*). Można mieć jedynie zastrzeżenia terminologiczne odnośnie do zastosowania terminu „cykl łużycko-pomorsko-kloszowy”, a także datowania niektórych materiałów środkowopolskich na fazę LtA. Jednak mając na względzie występującą w polskiej literaturze „automatykę” w używaniu tego typu pojęć tudzież korektę poglądów Doktoranta po niemal dwóch dekadach, jakie upłynęły od wydania tej publikacji, w Autoreferacie, gdzie posługuje się już terminem starszy okres przedrzymski, należy te

⁸ Bukowski Z., *The Scythian influence in the area of Lusatian culture*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.

⁹ Kobyliński Z. (red.), *Kontekstualizacja skarbu z Vetersfelde/Witaszkowa: badania archeologiczne na st. 2 w Kozowie w Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra 2014.

kwestie uznać za mało istotne w całościowej ocenie tej bardzo profesjonalnej i nowatorskiej pracy.

Jako drugie z istotnych dokonań naukowych Doktoranta zostały przedstawione rozdziały zawarte w wieloautorskiej monografii będącej omówieniem wyników ratowniczych badań wykopaliskowych w Zgórzu, którymi mgr Błażej Muzolf kierował w latach 2005-2006. Pracę wydano w ramach 5. tomu serii *Via Archaeologica Lodziensia*¹⁰, natomiast autorski udział Doktoranta obejmuje w tym przypadku: *Wprowadzenie, Osadnictwo pradziejowe – uwagi wstępne* oraz bardzo obszerną partię tekstu zatytułowaną *Osadnictwo łużyckich pól popielnicowych*. Należy nadmienić, że mgr Błażej Muzolf występuje w tej publikacji również w charakterze autora i współautora wielu innych rozdziałów traktujących o znaleziskach neolitycznych. Wskazuje to na bardzo rozległą wiedzę Doktoranta oraz nieprzeciętne umiejętności prezentowania jej w postaci naukowego tekstu. Z powyższą pracą koresponduje także przedstawione do oceny wstępne omówienie wyników badań ratowniczych na rzeczonym stanowisku¹¹.

Najliczniejszym kompleksem reliktyw osadnictwa prahistorycznego na tym stanowisku były materiały związane ze społecznościami łużyckich pól popielnicowych. Także w tej pracy znajdujemy wzorowo przeprowadzoną klasyfikację typologiczno-chronologiczną silnie rozdrobnionych materiałów ceramicznych, uwzględniającą ustalenia zawarte w najnowszych publikacjach, a jednocześnie dostosowaną do specyfiki materiałów środkowopolskich. Tę partię pracy Doktorant po raz kolejny opatrzył bardzo dobrej jakości szatą ilustracyjną, stanowiącą wartościowe uzupełnienie merytorycznego wyводу (staranność w tym względzie cechuje także pozostałe prace przedstawione do oceny). Następna część pracy została poświęcona analizie narzędzi kamiennych oraz innych przedmiotów ujawnionych na stanowisku w Zgórzu, wśród których znalazły się tłuczki, rozcieracze, gładziki, żarna, fragmenty kamiennego toporka i buławy oraz zaledwie jeden przedmiot z brązu. Ponownie najwięcej miejsca poświęcono analizie obiektów nieruchomych i strukturze ich rozplanowania przestrzennego w obrębie czterech kompleksów o zróżnicowanym planie, usytuowanych w trzech wyznaczonych strefach terenowych, które Doktorant

¹⁰ Muzolf B., Frączak M., Muzolf P., Płaza D.K., Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1, 2 w Zgórzu, pow. Kutno, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1), *Via Archaeologica Lodziensia* V, Łódź 2015.

¹¹ Muzolf B., Wstępne omówienie wyników badań ratowniczych na stanowisku 1-2 w miejscowości Zgórze, gm. Strzelce, woj. łódzkie, *Raport 2005-2006*, Warszawa 2011, 113–124.

uznał – podobnie jak w Grabku 11 – za relikty odrębnych osad o charakterze wielofazowym (C1 – C4). Podstawą takiego wnioskowania była analiza planigraficzna materiałów masowych, rozkładu występowania obiektów nieruchomych oraz konfiguracji terenu. Każdą z wyróżnionych jednostek osadniczych cechowała odmienna struktura zagospodarowania przestrzennego oraz różna wielkość. Przeprowadzony w tej pracy podział przestrzenny imponuje skrupulatnością i koncepcyjnym rozmachem, stanowi również w rodzimej literaturze przedmiotu ujęcie nowatorskie, ze wszech miar warte kontynuacji, zwłaszcza w kontekście ciągle nikłej znajomości stanowisk osadowych z omawianego odcinka pradziejów. Tym bardziej więc nakreślone przez mgr. Błażeja Muzolfa ustalenia należy uznać za w pełni nowatorskie.

Doktorant na podstawie wnikliwej analizy materiałów z Grabka i Zgórza wykazał, że nawet największe śródkowopolskie osady społeczności popielnicowych, nie przekraczające powierzchni 1 ha, mogły być obiektami jednofazowymi. Zdaje się o tym zaświadczać odkrywana na tych stanowiskach jednorodna stylistycznie ceramika. Z kolei bliskie sąsiedztwo kilku stanowisk osadowych może wskazywać na praktykowanie rotacyjnego systemu rolniczej eksploatacji terenu. Na obecnym etapie badań trudno nie zgodzić się z taką koncepcją, która dodatkowo może wyjaśniać mnogość materiałów ceramicznych z tego okresu pradziejów, powszechnie odnotowywanych podczas prospekcji powierzchniowych.

Trzecie osiągnięciem naukowe przedstawione do oceny stanowi artykuł omawiający wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przez mgr. Błażeja Muzolfa na wielokulturowym stanowisku w Bieniądzicach, stan. 5, koło Wielunia¹². Eksploracja wykopaliskowa objęła tam powierzchnię 123 arów. Oprócz największego odkrytego dotąd na ziemiach polskich nagromadzenia palenisk/pieców, związanego z ludnością kultury przeworskiej, ujawniono tam również relikty osady społeczności popielnicowych z V EB – HaC (o cechach ceramiki właściwej stylistycznie dla strefy górnośląsko-małopolskiej), ponownie z kolistym układem rozplanowania. Nawiązuje ona do założeń przytaczanej powyżej osady w Grabku 11, z zagrodami usytuowanymi wokół centralnego placu, na którego środku znajdowała się zagroda.

¹² Muzolf B., Sprawozdanie z badań wielokulturowego stanowiska archeologicznego na projektowanej obwodnicy miasta Wielunia w miejscowości Bieniądzice, *Raport 8*, t. II, Warszawa 2013, 429–448.

Kolejną przedłożoną do recenzji publikację stanowi omówienie wyników prac wykopaliskowych na wielokulturowym (od schyłku paleolitu do okresu przedrzymskiego, z bogatą obecnością materiałów związanych z kulturami wstęgowymi) stanowisku 2/10 w Smółsku na Kujawach, przeprowadzonych na powierzchni ponad 867 arów, którymi również kierował mgr Błażej Muzolf¹³. Sekwencję chronologiczno-kulturową będącą przedmiotem niniejszej oceny reprezentuje stamtąd dziewięć koncentracji obiektów i materiałów ruchomych, w tym kolejne założenia osad na planach kolistym i owalnym, zawierających place centralne i rzędowe. Również na tym stanowisku Doktorant rozpoznał i wydzielił zgrupowania obiektów o charakterze magazynowym, znajdując analogiczne rozwiązania przestrzenne jak na omówionych powyżej osadach w Grabku, Zgórzu i Bieniędzicach.

Udział Doktoranta w wieloautorskiej monografii poświęconej opracowaniu wyników badań na stanowisku Lutomiersk-Koziówki 3¹⁴, gdzie poza *Wstępem* spod jego pióra wyszło wyczerpujące opracowanie osadnictwa środkowopolskiej grupy łżyckich pól popielnicowych, osadnictwa kultury pomorskiej i grobów kloszowych w starszym okresie przedrzymskim oraz uwagi końcowe, składa się na piąte osiągnięcie naukowe w ocenianym cyklu. Niestety, dwóch ostatnich części nie zawiera przedstawiony do oceny egzemplarz zbindowanych kserokopii, dlatego zmuszony byłem skorzystać z własnego egzemplarza tego dzieła.

Także w omawianym opracowaniu bogatych materiałów źródłowych, sklasyfikowanych jako pochodzące z dwóch faz chronologicznych (BrD/HaA1 – HaA2 oraz HaB1 – HaB3/HaC), potwierdzonych datowaniem radiowęglowym (wykonane oznaczenia przedstawiają się bardzo interesująco), mgr Błażej Muzolf zaprezentował pełen kunszt swego naukowego warsztatu, tak w zakresie umiejętności analitycznych, jak i syntetyzujących. Całość wywodu została przedstawiona bardzo solidnie i budzi wielkie uznanie.

Ostatnią z przedłożonych do recenzji prac stanowi monograficzne opracowanie dwóch stanowisk o charakterze sepulkralnym – znanego z wcześniejszej literatury przedmiotu cmentarzyska we Wrzącej, pow. pabianicki, stan. 1 oraz nekropoli w

¹³ Muzolf B., Kittel P., Muzolf P., Sprawozdanie z prac badawczych na wielokulturowym kompleksie osadniczym w miejscowości Smółsk, stan. 2/10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, *Raport 2007-2008*, t. I, Warszawa 2012, 43–64.

¹⁴ Lutomiersk-Koziówki, stanowisko 3 a-c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny, *Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi* nr 39, red. R. Grygiel, Łódź 2012.

Mastkach, w pow. łowickim, stan. 2¹⁵. Mgr Błażej Muzolf w tejże publikacji, napisanej wspólnie z Piotrem Kitlem i Anną Zielińską, występuje jako autor kompletnego katalogu odsłoniętych obiektów grobowych, rozdziałów zawierających wzorowo przeprowadzoną analizę typologiczno-chronologiczną źródeł ruchomych, pozyskanych z obydwu cmentarzysk (naczyni oraz nieceramicznych elementów wyposażenia pochówków), omówienia obrządku pogrzebowego, a także, wspólnie z antropologiem dr Anną Zielińską, bardzo interesującej partii tekstu na temat zagadnień rozplanowania analizowanych nekropoli, w aspekcie porównania ich przestrzeni grzebalnej z zagospodarowaniem przestrzeni osad. Wykorzystano i rozszerzono tutaj modele rozplanowania przestrzennego cmentarzysk zaproponowane przez Jacka Woźnego, jak również przeprowadzono szeroką analizę porównawczą z organizacją przestrzeni grzebalnej nekropoli z innych regionów ziem polskich. Interesująco przedstawiają się konstatacje, iż groby wielopopielnicowe mogą kryć szczątki członków podstawowych rodzin, natomiast cmentarzyska tego typu co obiekt w Mastkach mogą stanowić wielopokoleniowe miejsca pochówków ok. 8 rozrastających się rodzin podstawowych (rodu, klanu), zamieszkujących jedną osadę.

Spod pióra mgr. Błażeja Muzolfa wyszedł ponadto rozdział prezentujący datowania radiowęglowe uzyskane z tych cmentarzysk, wraz z odniesieniem do obecnego stanu badań nad chronologią bezwzględną epoki brązu. Dla cmentarzyska w Lutomiersku-Wrzącej uzyskano wyznaczony datami ¹⁴C czas użytkowania wynoszący ponad 380 lat (1392 – 1011 BC), natomiast dla nekropoli w Mastkach blisko 350 lat (1282 – 940 BC), co niestety nie koresponduje ani z liczebnością odsłoniętych grobów, ani tym bardziej z datowaniem archeologicznym ujawnionych materiałów zabytkowych. Stąd Doktorant skupił swoją uwagę bardziej na uzyskaniu dat początków funkcjonowania rzeczonych stanowisk funeralnych, wykorzystując do tego celu wnioskowanie bayesowskie. W konsekwencji, za datę inicjalną, wyznaczającą umownie początek krystalizacji wczesnych zespołów popielnicowych w środkowej Polsce, uznał 1200 BC.

Bardzo interesujące, a zarazem wykonane niezwykle solidnie pod względem naukowym opracowania materiałów archeologicznych z cmentarzysk w Lutomiersku-Wrzącej i Mastkach, w których Doktorant odegrał wiodącą rolę, stanowią

¹⁵ Muzolf B., Zielińska A., Kittel P., *Lutomiersk-Wrząca, stanowisko 1, gmina Lutomiersk. Mastki, stanowisko 2, gmina Chąśno, województwo łódzkie. Cmentarzyska z epoki brązu łuzyckich pól popielnicowych z Polski Środkowej*, Łódź 2017.

pełnowartościowe dopełnienie równie profesjonalnych publikacji dotyczących stanowisk osadowych, których nieprzeciętne walory merytoryczne podnosiłem powyżej. Wszystkie przedłożone przez mgr. Błażeja Muzolfa do oceny prace są w pełni oryginalne, powstały na bazie materiałów archeologicznych pochodzących z wieloletnich autorskich badań wykopaliskowych Doktoranta, co trudno przecenić, zaś pod względem naukowym nowatorskie i wnoszące bardzo wiele do poznania problematyki późnej epoki brązu i początków epoki żelaza nie tylko w środkowej Polsce, ale również w skali całości ziem polskich. Szczególnie zauważalne są zawarte w nich ustalenia w zakresie studiów nad strukturą organizacji przestrzeni wewnętrznej osad i cmentarzysk środkowopolskich społeczności pól popielnicowych.

Stwierdzam, że przedstawiony do recenzji cykl autorskich publikacji, zatytułowany: *Rozplanowanie, chronologia i relacje kulturowe stanowisk lużyckich pól popielnicowych z Polski Środkowej w epoce brązu* (Rzeszów 2021), jak również bardzo obszerny pozostały dorobek publikatorski mgr. Błażeja Muzolfa, całkowicie spełniają wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, zgodnie z art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, z dnia 14 marca 2003 r. Tym samym z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie mgr. Błażeja Muzolfa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

